

bepaald thema aan de orde, nl. dat van de ontmoeting, aan de hand van de gedichten Alpenjagerslied van Paul van Ostayen en Credo van Remco Campert. Misschien dat er t.z.t. nog eens plaatsruimte is om nader op de ervaringen met die gedichten in te gaan. Voor eventuele reacties op dit verslag zullen we zeer dankbaar zijn.

Erasmus in de klas - 2 *)

DE LOF DER ZOTHEID

H. J. Hollaar

Een docent die alles goed vindt, wordt zelden hoog aangeslagen - laat staan één die het domme prijst. Integendeel: de foutloze repetitie, het feilloos gespeelde spel - kortom, de uitzonderlijke prestatie - die kan aller lof verwerven. En waarom zou het vroeger anders geweest zijn?

Maar Erasmus prijst in 1509 niet de uitzonderlijke wijsheid: zijn populairste werk looft de dwaasheid, het onverstand - het bezit van de dertien in het dozijn. Mag dit al vreemd zijn, nog vreemder zaken bevat de Lof.

De Zotheid-mystificatie

Erasmus laat namelijk de Zotheid zelf aan het woord; nadrukkelijk staat aan het begin: "De Zotheid spreekt." Dat is op zichzelf niets schokkends, want Zotheid is een doodgewone personificatie. Die kwamen in vrijwel alle werken van die tijd voor; denk maar aan de Elckerlyc. Zo'n personificatie speelde een rol: "hij" was Deugd, Schoonheid, Kennis, of zoals hier: Zotheid. En bij die rol past, dat je nonsens uitslaat.

Toch heeft dit procédé wel iets bijzonders, want in feite is Erasmus nu zelf niet verantwoordelijk voor de inhoud van zijn boek: hij is niet "meer" dan tekstuitgever - een hem bekende bezigheid. Thomas Morus doet in 1517 zowat hetzelfde in zijn Utopia en daarna passen tientallen zestiende-eeuwers het "trucje" met meer of minder succes toe; ook in de eeuwen daarna komen we het telkens weer tegen: b.v. Macphersons Songs of Ossian, de Julia en de recente Belgische affaire-Jagenau. M.m. blijft het procédé gelijk. Daar komt nog bij, dat Zotheid een vrouw is. Nu waren er wijze vrouwen die in hoogaanzen stonden. Maar in het algemeen werd de vrouw weinig serieus genomen:

"Want als Plato schijnt te weifelen onder welke categorie hij de vrouw moet rangschikken: onder die van de redelijke wezens of die van de stomme dieren, dan heeft hij geen andere bedoeling gehad dan de bijzondere dwaasheid van die sekse aan te duiden." (Lof, hst. 17)

Dit "inzicht" hangt echter vaak samen met de domheid van de man, zoals blijkt uit Erasmus' samenspraak tussen een geleerde vrouw en een domme abt (cf., Brandt Corstius, Nederl. literatuurboek I, 89 e.v.)

Van Stultitia hoeft men dus geen verstandig woord te verwachten. Men kan zich er alleen over verbazen, dat Erasmus, de wijsgeer, bereid was haar secretaris te zijn. Het is in ieder geval een plezierige taak voor beide partijen. Zodra namelijk de Zotheid verschijnt, vergeten de mensen hun zorgen en klaren hun gezichten op. En nu zij gaat spreken, maakt ze reclame voor zichzelf. Bescheiden is ze niet - eerlijk wèl, want ze huurt niet een "bureau" om haar te prijzen.

Bovendien, vindt ze, werd het hoog tijd. Er waren al lofredes gehouden o.a. op de vlieg en de kaalhoofdigheid - een lofrede op de Dwaasheid, de ware schenkster van alle goed, wel, als niemand anders hem houdt, doet ze het zelf. Ze kent de regels van de kunst; na deze inleiding stelt ze ons eerst voor aan haar familie en vrienden.

Familie en vrienden

Ze mag dan de regels van de kunst kennen, de Zotheid is dwaas genoeg om zich er niet aan te houden. Kort en bondig deelt ze mee niet van plan te zijn zich te definiëren en daarna in te delen. Goed voor "doorsnee-retoren", voor Stultitia (Zotheid) overbodig.

De vader van Stultitia was Plutus, de god van de rijkdom en de "omgekeerde wereld", de onderwereld - een jong, onstuimig en dorstig god. Neotete, Jonkheid, de liefelijkste en vrolijkste der nimfen, was haar moeder, uit wie ze niet geboren is "terwijl Plutus door een vervelend huwelijk aan haar gebonden was; hij had zich slechts met haar in liefde verenigd - zoals Homerus dat noemt." (hst 7) Erasmus moet zich aan haar verwant gevoeld hebben.

Haar vriendinnen zijn van hetzelfde slag; Stultitia wordt begeleid door Eigenliefde, Vleierij, Luiheid en Wellust - "Philautia, Lethe, Hedone, Anioia" e.d. klinkt uiteraard beter. Dit gezelschap zorgt voor een aangename samenleving en daarmee zijn we bij het hoofdthema van de Lof.

De lof van de Zotheid

Het deel dat nu komt (hst. 10 tot plm. 35, volgens een indeling uit de achttiende eeuw), is met recht een lofrede op de dwaasheid. Want wat is de waarde van de wijsheid? De wijze is in het gewone leven onbruikbaar en ongezellig:

"Nodig maar eens een wijze uit voor een diner: hij zal het door somber zwijgen of vervelende vraagjes in de war schoppen. Vraag hem ten dans: u zult denken dat er een kameel rondhuppelt! Neem hem mee naar publieke vermakelijkheden: alleen al door zijn blik zal hij het plezier van het volk bederven en hij zal als de wijze Cato gedwongen worden uit het theater te verdwijnen daar hij zijn ernstige frons niet kan afleggen."

(hst. 25)

De dwaas is immers heel wat prettiger gezelschap - en echt niet alleen voor mededwazen. Erasmus' tijdgenoten kenden daarvan wel voorbeelden. Grofweg gezegd waren er twee soorten gekken: zij die echt waanzinnig waren, en opgesloten zaten (men zie b.v. afbeeldingen bij Jeroen Bosch), en zij die dwaasheid spéelden. Van de laatsten is de nar de beroemdste - ieder weet welke invloed hij op vorsten en andere hooggeplaatsten kon uitoefenen door hen lachend de waarheid te zeggen. Zijn rol wordt in de zestiende eeuw op grote schaal overgenomen door de zot, meermalen de trots van een rederijkerskamer. Vergeleken met de geestigheid van Stultitia loopt hùn humor echter doorgaans op platvoeten.

Beide typen waanzin vindt men in een hoogtepunt uit de wereldliteratuur samen: in Shakespeares Hamlet. Shakespeare brengt daar de tragische echte waanzin van Ophelia samen met de (ook tragische) gespeelde waanzin van Hamlet, die waanzin voorwendt om het raadsel van zijn vaders dood op te lossen. Maar dit ter zijde.

Nu echter komt het toppunt van dwaasheid - of moet men spreken van het dieptepunt? "Erasmus" prijst de dwaas niet alleen om zijn gezelligheid, hij looft ook zijn wijsheid. Om deze nonsens te kunnen bewijzen nodigt Stultitia haar gehoor uit haar "welwillend en oplettend" te beluisteren en gaat dan uit van de stelling, dat verstand gebaseerd is op praktische ervaring. Stultitia mag dat zeggen, Erasmus zou zich zeker twee maal bedacht hebben. Voor de tijdgenoot is "wijsheid uit ervaring" een halve ketterij; men denke aan Copernicus en Galilei - ook de Lof is door de Inquisitie niet ongemoeid gelaten. Wie verstandig wil worden, moet in het volle leven ervaring opdoen. Maar wie doet dat: de wijze of de dwaas?

"De wijze zoekt zijn heil in oude boeken. De zot echter vergaart het ware verstand door de praktijk in te gaan en die aan den lijve te ervaren. Er zijn immers twee belangrijke hinderpalen bij het verwerven van inzicht: de schaamte, die de geest benevelt, en de angst, die het handelen verlamt. Welnu, hiervan bevrijdt de zotheid. Weinig mensen begrijpen, hoeveel voordeel het meebrengt, zich nooit te schamen en alles te durven." (hst. 29)

En als de wijze mocht menen, dat hij allerlei kwesties al bij voorbaat doorziet, vergist hij zich ook daarin:

"datgene wat op het eerste gezicht - zoals de uitdrukking luidt - de dood is, betekent het leven als je verder kijkt; wat daarentegen leven lijkt, is de dood. Wat mooi lijkt, is lelijk; wat rijk lijkt, straatarm... kortom, men zal merken, dat alles plotseling omgekeerd is."

Erasmus' tijdgenoten was de waarheid van deze bewering duidelijk. Maar waar wil de Zotheid heen? Als vaker in moeilijke passages stapt Erasmus dan over op een verhaaltje, in dit geval over een theaterschandaal:

"Luister waar ik heen wil. Wanneer acteurs op het toneel een stuk opvoeren en iemand zou proberen hun maskers af te rukken en de toe-

schouwers hun eigen ware gezichten te laten zien - zou hij dan niet het hele stuk bederven en verdiende hij het dan niet om met stenen uit het theater te worden verjaagd? Er zou dan immers plotseling een heel andere aanblik ontstaan, met het gevolg dat degene die zojuist nog vrouw was, nu man is; wie eerst een jonge man was, is nu een grijsaard .... Waarlijk, die illusie wegnemen, betekent het hele toneelstuk in de war gooien. Het is juist de fictie die de ogen der toeschouwers geboeid houdt. Welnu, wat is het hele mensenleven anders dan een toneelstuk waarin ieder met een ander masker optreedt en allen hun eigen rol spelen, tot de regisseur hen van het toneel laat verdwijnen?" Men moet zich aan de gebruiken aanpassen, daarom "is het kenmerkend voor een waarlijk verstandig man dat hij, daar hij nu eenmaal een sterveling is, met zijn wijsheid niet de grenzen wil overschrijden en samen met de gehele mensheid óf gaarne een oogje toeknijpt, óf uit hoffelijkheid meedwaalt."

Erasmus relativist

We hebben hier iets geciteerd uit een van de interessantste passages van Erasmus' beroemde werk; een paar woorden commentaar. Dat deze passage in de zestiende eeuw veel minder aandacht en navolging heeft gekregen dan de satire die straks besproken wordt, hangt waarschijnlijk nauw samen met het feit dat de hier ontwikkelde gedachtengang in het algemeen buiten het bereik van de tijdgenoten lag. Wat doet Erasmus namelijk hier en in hst. 30?

De menselijke wijsheid wordt door Stultitia niet afgeleid van de absolute norm van de Goddelijke wijsheid, maar van de menselijke ervaring. En praktische ervaring, "empirisch onderzoek" als grondslag van kennis, gaat men pas in de zeventiende eeuw accepteren. De zotheid gaat dus niet uit van het normenstelsel dat door het leergezag - de kerk - toen aanvaard werd, maar ze hanteert een norm die veeleer in onze tijd past.

De wijsheid van degene die zij wijs acht, is dan ook niet absoluut: haar wijze is niet onfeilbaar: hij is een mens en "dwalen is menselijk" volgens een beroemd adagium. De wijze naar óúd model is geen méns, maar "eerder een nieuwe god die nooit ergens heeft bestaan, noch zal bestaan" (hst. 30).

Erasmus bekijkt hier de wereld van een andere kant - hij relativiseert. Wij staan tegenover het relativisme niet meer zó vreemd, maar de middeleeuwer is dogmatisch en heeft weinig waardering voor iemand die niet de officiële opvatting huldigt. Erasmus laat dan ook de Zotheid spreken: zij mág de zaak van een andere kant bekijken, ze is immers niet wijzer en bovendien hoeft niemand zich iets van haar woorden aan te trekken.

Sterker: wie haar woorden wel serieus zou willen nemen, is zelf dwaas, omdat hij niet snapt dat de Zotheid absoluut onzin moet uitslaan - per definitie ... "Dwaasheden spreekt de dwaas" (hst. 36) en zo is het goed. "Men beklaagt

toch ook niet het paard omdat het geen grammatica heeft geleerd en geen koekjes eet, noch de stier omdat hij niet deugt voor het worstelen?" (hst. 32) Dat de zaken toch misschien iets ingewikkelder zijn, kunt u nagaan als u naast "De Zotheid zegt: dat is dwaas" of ".... dat is wijs" het oude citaat plaatst "Een Kretenzer beweerde: alle Kretenzers zijn leugenaars." U zult merken, dat een exacte redenering u dwingt steeds opnieuw van standpunt te veranderen, zonder dat u tot een definitieve uitspraak kunt komen. Dergelijke cirkelredeneringen hebben hun parallellen in de beeldende kunsten; we denken b.v. aan het grafische werk van onze tijdgenoot M.C. Escher, maar ook aan de perspectivische experimenten van Albr. Dürer op wie W. Kaiser wijst in zijn belangwekkende boek "Praisers of folly" (Cambr. Mass. 1963, bl. 36, nt. 2). Dat Erasmus dit vernuftspel speelt, hangt natuurlijk samen met zijn aard: hij was ironisch - in zijn samenspraken meermalen zelfs grappig. Het verband gaat echter verder: hij was geneigd het grote en indrukwekkende te wantrouwen; hieraan zal zijn opleiding bij de Broeders des gemeenen levens niet vreemd zijn. Dat betekent, dat hij graag relativeert: tegenover Luthers "Hier sta ik, ik kan niet anders" past - naar een bekende uitspraak - Erasmus' "Hier sta ik, en hier, en ook daar."

Wie in onze eeuw van relativiteit Erasmus zijn relativisme, zijn gebrek aan dogmatisme of "engagement" verwijt, kan toch nauwelijks tot de nieuwlichters gerekend worden.

Uiteraard was Erasmus ook bang voor zijn leven; moord was zeker niet uitgesloten en hij had reden voor beduchtheid: de macht van hen die impliciet reeds aangevallen waren en in het volgende deel in al hun dwaasheid te kijk gezet worden, was groot. Erasmus presenteert dan namelijk in een vermetele bui - pardon, Stultitia presenteert de

Zottenparade

Het lijkt een carnavalsoptocht, waarin iedereen meeloopt. "De ene gek lacht op zijn beurt om de ander en ze bezorgen elkaar wederzijds pret. En u zult het niet zelden zien gebeuren dat de grootste gek uitbundig lacht om de kleinste." (hst. 38)

Eerst stuwt een menigte bijgelovigen voorbij, dan treedt de adel aan ("zij die hoewel ze in geen enkel opzicht verschillen van de nederigste handarbeider, zich niettemin bijzonder gelukkig achten om een nietszeggende adelstitel" hst. 42), gevolgd door allerhande volk.

Onder hen zijn de dichters en schrijvers zeer beklagenswaardig.

"Ze martelen zich voortdurend af: ze voegen toe, veranderen, strepen door, schrijven het toch weer, beginnen opnieuw, werken om, laten het lezen, leggen het voor jaren in de la, en nooit is het hun naar de zin." "Die schrijver van mij echter, hoeveel gelukkiger is die in zijn dwaasheid! Zonder nachtelijke studie, maar zó als het hem in zijn hoofd opkomt, schrijft hij onmiddellijk alles op .... eventueel zelfs

zijn dromen. Hij weet namelijk heel goed dat hoe onzinniger onzin hij schrijft, door des te meer mensen, d.w.z. dwazen en ongeletterden, het zal worden gewaardeerd." (hst. 50)

Dan volgen allerlei geestelijken. Deze passages (hst. 53 en 54, 57 t/m 60 en 64) zijn waarschijnlijk in de zestiende eeuw het populairst geweest.

'Aan de theologen zou men misschien beter zwijgend kunnen voorbijgaan om geen slapende honden wakker te maken of zich de vingers te branden",

aldus het begin van verreweg de omvangrijkste satire uit het hele boek, in de Prisma-editie 35 van de 160 pagina's omvattend. Hier hekelt Stultitia de spitsvondige discussies der vaktheologen waaraan Erasmus zich in zijn Parijse studietijd geërgerd had, daar de domme ceremoniën die men uiterst nauwgezet in acht houdt.

"Herhaaldelijk prenten de apostelen ons de leer der genade in, maar ze onderscheiden nergens het verschil tussen geschonken genade en de heiligmakende genade. Zij sporen aan tot goede werken, maar onderscheiden bij zo'n werk niet tussen het werk met betrekking tot de verrichter en het werk op zichzelf. Steeds prenten zij de naastenliefde in, maar ...." enz. enz.

De theologie is doortrokken van menselijke bijverzinsels die men erg belangrijk vindt. Ook de monniken zijn er trots op, dat ze allerlei regels nauwgezet in acht nemen. Stultitia prijst hun ceremoniën: de naastenliefde beoefenen ze niet, maar wel laten ze zich voorstaan op hun "verdiensten": de een eet alleen maar vis, karrevrachten, "een ander zal 25 mud psalmen ten gehore brengen; een derde zal zich erop beroemen dat hij zestig jaar lang nooit geld heeft aange-raakt (behalve met handschoenen aan), de volgende heeft 25 jaar het leven van een spons geleid."

Gezagsondermijning

In de jaren dat Erasmus dit kritiseert, is het nog rustig. Toch zal nog geen tien jaar later de Reformatie beginnen, waarin veel van deze kritiek ook zal klinken. Het lag dan ook voor de hand, dat Erasmus bij de ketters werd geteld en bestreden werd. Hij kende die bestrijding al, want hij signaleert: "Maar als iemand deze wespen heeft geplaagd, dan nemen ze in hun preken voor het volk geducht wraak en hekelen hun vijand door hatelijke toespelingen zo ondubbeltzinnig, dat men wel heel dom moet zijn om hen niet te begrijpen. En ze houden niet op met keffen eer je hun een koekje toewerpt" - een voor ons wat vreemde beeldspraak, "associatief" waarschijnlijk.

Dergelijke kritiek hebben de zestiende-eeuwers zeer gewaardeerd: hier ondergraaft Erasmus "het gezag", en doet hij het nog tamelijk subtiel, een menigte tijdgenoten staat klaar om hem na te volgen op heel wat minder spirituele wijze - men hoeft er de esbattermenten en rufereinen maar op na te lezen. Ook de

voorzien bestrijding is gekomen: als Erasmus in oktober 1521 Leuven verlaat, hebben de geestelijken inderdaad verschillende jaren lang tegen hem gefulmineerd - al richtte hun nijd zich niet in de eerste plaats tegen de Lof. In het buitenland voelt hij zich echter niet veel veiliger. We hebben namelijk niet eens aandacht geschonken aan de hekeling van talloze anderen. Toch hekelte Erasmus niet alleen rechtstreeks: Stultitia verzekert juist haar gehoor, dat de besprokene door haar toedoen een allergelukkigst mens is in het grote rijk der zothed. De conclusie ligt uiteraard wel voor de hand, maar men kan formeel zo'n conclusie wegedeneren, althans aanvechten.

Apotheose

Als de laatste zotten voorbijgeparadeerd zijn, verandert opnieuw de hoek van waaruit we de Zothed bezien. Nu wordt in volle ernst betoogd, dat de opperste zothed tevens de hoogste wijsheid betekent. De redeneertrant hier verschilt zeer van die in het eerste deel, waarin op ironische wijze hetzelfde werd bewezen: werden daar de argumenten - nieuwerwets - ontleend aan de praktische ervaring, hier staat Stultitia haar stellingen - tamelijk conventioneel - met een beroep op het gezag van de Bijbel.

"Paulus beveelt de Zothed aan als een bij uitstek noodzakelijke en buitengewoon heilzame zaak: "Indien iemand onder u meent wijs te zijn, hij worde dwaas om wijs te worden" en "Daarvan getuigt Paulus ondubbelzinnig, wanneer hij zegt: "Wat voor de wereld dwaas is, heeft God uitverkoren." "(hft. 65)

Het citaat met bewijskracht, het geloven-op-gezag-van bestaat nog steeds, maar het begint te verdwijnen in de achttiende eeuw. Men kan naast deze bewijsvoering uit de Lof talloze werken van tijdgenoten leggen - men neme de citatencollages van Anna Bijns' refereinen als voorbeeld. Wel valt op, dat Erasmus put uit de Bijbel en niet uit andere godsdienstige geschriften; korte tijd later zal ook Luther slechts geloof willen hechten aan de zuivere bron en bijverzinsels verwerpen. Bij beiden werkt hetzelfde humanistische principe.

Dit tamelijk korte slot van de Lof hangt er met zijn Bijbelcitaten voor de moderne lezer wat los bij, toch moet het de zestiende-eeuwer het gevoel van een apotheose gegeven hebben; het hele voorafgaande kreeg er "wijding" door.

Op dit hoogtepunt gekomen breekt de Lof af. Stultitia excuseert zich voor haar breedsprakigheid, nodigt haar gehoor uit het gezegde te vergeten, vooral van het leven te genieten en er goed van te drinken.

Perspectief

Erasmus als gezagsondermijner spreekt onze tijd wel aan. We wezen al op de invloed van de Broeders des gemenen levens, die grootheid wantrouwden. Al

zeventig jaar voor Erasmus had een van hun leerlingen, Nicolaas van Cusa, een boek gewijd aan de geleerde onwetendheid. Het satirieke Narrenschip van Seb. Brant (1494) heeft Erasmus zeker gekend. Beeldende kunstenaars hebben het meermalen geschilderd.

Zelden is Erasmus de grote vernieuwer; vaak geeft hij een bestaande gedachte een sterke impuls. Zo ook hier. De invloed van de Lof is nog nooit in volle breedte nagegaan; hij is aan te wijzen bij Shakespeare, Rabelais en Cervantes (cf. Kaisers "Praisers of folly"), maar ook onze rederijkers vertonen zijn invloed. Marnix past in zijn Biëncorf een verwante techniek toe.

Eigenlijk prijst Erasmus in zijn Lof het alledaags-menselijke; juist het niet door de cultuur "bedorvene" lijkt zijn sympathie te hebben. Ook in de Adagia vonden we zo'n "democratische" tendens, maar vergeleken hiermee doet Erasmus in zijn Lof eigenlijk nog een stap verder (terug). Predikten de Adagia een terug naar de bronnen van de cultuur - de Lof gaat terug naar de natuur, al krijgt deze leus een 2½ eeuw later wellicht een iets andere lading.

We wezen enkele malen op Erasmus' redeneertrant, die van modern-logisch overgaat in traditioneel-analogisch; ook dit heeft een wijder strekking. Het is dan ook niet vreemd dat Erasmus de vorm van de "grap" kiest: ook in onze tijd wordt iets wezenlijk anders wel als iets bespottelijks gebracht en ervaren - absurde humor, grotesken, de grap als camouflage voor iets ernstigs.

Didactische opmerkingen

Hoe geeft men dit stuk Erasmus? Daaraan gaat vooraf de vraag naar het waarom: heeft men een doel, dan kan de weg erheen worden uitgezet. Als gezegd, Erasmus is een Nederlands auteur met "wereldomvattende" invloed - dat kan van geen van zijn Nederlandse collega's gezegd worden. De manier waarop hij die invloed uitoefent, dus inhoud en vorm van zijn werk, zijn een vroeg voorbeeld van voortreffelijk "engagement".

Om de leerlingen dit te laten zien, zullen we het maatschappelijk kader niet kunnen weglaten. Een elementaire voorkennis hebben we aangenomen, maar veel zal moeten worden verteld, voorgelezen, getoond, en ten slotte doorgepraat, want veel opmerkingen van Erasmus kunnen reacties uitlokken. Enkele complete teksten op stencil (eventueel de complete Lof - andere teksten zijn niet te koop) zijn nuttige hulpmiddelen.

Hoe ver men met zijn leerlingen wil gaan, hangt af van de opvattingen van de leraar en van het niveau van de leerlingen. Uit eigen ervaring weet ik, dat brugklassers zeer geboeid kunnen zijn door Erasmus' redeneertrant.

- Bij het basisonderwijs kan Erasmus zeer goed tot een project uitgewerkt worden: relaties met de meeste vakken liggen voor het grijpen. Een aanleiding kan b.v. de Erasmuspostzegel zijn; de vele reizen en de contacten en conflicten met vele beroemde personen leiden tot aardrijkskunde en geschiedenis. Spreekwoorden (taal) brengen het dubbel-denken onder de aandacht en dit kan b.v.

toegepast worden n.a.v. de Lof. Spot vindt men daar ook; de tamelijk moeilijk te dramatiseren Samenspraken zijn humoristischer.

- Het voortgezet onderwijs kan vele elementen van b.o.-project overnemen. Een directe confrontatie met Erasmus' "engagement" is voor heel wat leerlingen boeiend. Kritiseren door prijzen is een techniek die velen zelf zullen willen toepassen - reclamespotjes b.v. vragen er a.h.w. om. Moeilijker is de verdediging van de Zotheid: zien "hoe ze zich eruit redeneert" is een voortreffelijke denk-sportwedstrijd: de leerlingen ontdekken in deze spraakvaardigheidsles de relatie tussen het maatschappelijk kader en de inhoud en vormgeving van een literair werk. Erasmus' pacifisme staat tegenwoordig ook hoog genoteerd - hier is eraan voorbijgegaan.

Diverse mogelijkheden om het besprokene zichtbaar te maken heb ik in de twee artikelen al genoemd. Ter wille van de praktische bruikbaarheid zijn beide in de "praatstijl" geschreven.

*) Het eerste deel van dit artikel verscheen in de gestencilde MOER. Een klein aantal nieuwe leden kan bij de administratie daarvan desgewenst een exemplaar krijgen. Door afspraken over de omvang zijn we niet in staat de bespreking van Erasmus verder uit te breiden.

De hoofdstukindeling uit het eerste nummer is hier niet voortgezet; dit artikel is min of meer een eenheid.

V. O. N. -WERKGROEP, DELFZIJL

Na publikaties in de pers over de aktiegroep-V.O.N. zijn in Delfzijl enkele mensen bijeengekomen om een plaatselijke werkgroep V.O.N. op te richten. Begonnen werd iedere richting van onderwijs een stencil te sturen met doelstellingen, plannen om een regelmatig bijelkaar komende werkgroep op te richten. Gerea-geerd werd door het basisonderwijs, het l.b.o., het m.a.v.o., het v.w.o. - h.a.v.o.; het kleuteronderwijs is (nog) niet vertegenwoordigd.

De eerste bijeenkomst ten huize van één van de oprichters werd voornamelijk be-steed aan kennismaking en terreinverkenning. De tweede samenkomst, vlak voor de zomervakantie, werd verzorgd door een van de werkgroepleden, die een praatje hield over het spreek- en stelonderwijs bij het beroepsonderwijs meisjes. Illustratiemateriaal in de vorm van een bandopname en opstellen werkten verhelderend. Binnenkort zal de groep weer bijeenkomen. Gestreefd zal worden een afgebakend terrein te vinden, dat ieders belangstelling heeft, waar geëxperimenteerd en uit-gewisseld kan worden. Gedacht wordt aan het grammatikaonderwijs, het gebruik van de bandrecorder, het spreekonderwijs e. d.

Eventuele resultaten kunnen vermeld worden in "Moer".

Anneke J. Leeuwe-Tak.